

Látogatóban Kő Pál

Munkácsy-díjas

szobrászművésznél

A műteremlakás ajtaján még mindig ott a név, az előző tulajdonosé, aki főurak és valamikori dzsentrik kedveltjeként Európából haza-hazajárva megtért a Munkácsy utcai műterembe.

Kő Pál Lőrincről költözött ide, egy KISZ-lakótelepi garzonból, ahol harminc négyzetméterbe szorítottan élt feleségével (Péterfy Gizella festőművésszel) s két gyerekével. A Stúdió Rottenbiller utcai műtermében dolgozott akkoriban, egy szobában Gyurcskával (Gyurcsk Ferenc szobrászművésszel). Emlékszem a sarokban álló gipsz Boronásra, egy még „somogyis” biciklis legényre, ökölbezáráshoz festett fa Munkácsyára, a Táltosra (hogy törpült mesebeli maketté patái alatt a falu!), a *Fehér Annára*. Akkoriban néhány méterrel tőle Melocco Miklós törte-gyúrte-, építette” az új korszakot jelző Adyt, egy görög gyerek ki-kiszaladt borért az Y presszóba, frissen leszabott pallón üldögéltünk, nagy lehetőségek, álmok tértek be ingujjban, fényesen.

Majd egy kiállítás Gyarmaton, Tarjánban, a művelődési központ előterébe kerülő József Attila-relief, a futballmecs Somoskőújfalun (az öntést végző tűzhelygyári szocialista brigád ott pingált társadalmi munkában zöldre egy kerítést; Lajos — barátai így ismerik — két láda sörrel s velem érkezett a határmenti faluba. Ki emlékszik az eredményre? A bográcsgulyás ízet is elfeledtetik későbbi bográcsgulyások. De fontos és emlékeztető este volt!).

★

A telefon hosszan cseng. A Múzeum körút sarkán tartom a drót egyik végét. Zuhog az eső.

— Remélem, eltalálsz még hozzánk — mondja. Hangja fáradt és kicsit ironikus.

„Csúcs” van... A buszon lökdösődés. Bajban vannak a galambszürke öltönyösök: felfröccsen a sár.

Tényleg régen jártam a Munkácsy utcában. Kenese jut eszembe, egy levél a készülő *Chagall és én-ről*, és újra Salgótarján: Lóránt Jani akadozó, félszeg megnyitó szavai (megfigyelték már, hogy az igazán jó festők, szobrászok, grafikusok ritkán mesterei a szónak — még kevésbé a teliszáj-handabandázásnak —, mert hát ott a vászon, a lemez, a fa, a kő, miért ne ő beszéljen?).

...És Mohács... Egy zöld, naplószerű füzet:

„1975. dec. 4-én
18-án

Tölgyfarönkök
Tölgyfapallók

szállítás
szállítás
60x60 cm 5 db
100x60x8 cm 2 db
140x60x8 cm 3 db”

„1976. április: üveggolyók Tarjánból.
Öntetés 4 db kengyel...”

„1976. május 31-től június 5-ig pihenőt tartok... Kicsit bele is fáradtam a munkába. Lemegyünk Hevesre. 5-én viszont sok dolgom lesz: óvodát befizetni, öntőt megnézni, este 6-kor jön Szvetlov beszélgetni. Így az esti busszal megyünk Gizivel Pestre.”

„Aug. 2. Az utolsó munkát készítem, II. Lajos király szobrocskáját. Talán a legszivesebbek közé rukkol... Ma volt kint Vadász Gyuri megnézni (szép elismerő szavakat mondott).

Aug. 3. Ma jönnek a mohácsiak...”

A Százados úton faragta azt a harminc szobrot, mely ma már áll Mohácson, a történelmi emlékhelyen (ifj. Szabó István, Kiss Sándor, Király József faragott fásírjelei társaságában). Itt bérelt műtermet. Balázs Pista bátyó a lenagyolt, bontakozó félig farönk — félig szobor testeken üldögélve derék erdélyi legendákat, harctéri történeteket mesélt.

Az udvaron tél végi dér. Nyirkogó kerekű kiskocsin érkeztek a műteremig a pallók. A falnak döntve néhány nyers, düledt szemű, megcsavarodott nyakú ló, már sejtve, hogy testük Ott majd elveszik a földben, a Múltban; mágikus sakkfigurákká válnak, méltóan az őket társul fogadó emberhez.

★

A Bajza utca tócsáit kerülgetve az igazi Mohácsra gondolok, a hét nap előtti-re, hiszen újkeletű remélem-barátommal csupán hét napja jártam ott:

egy kopja; az Anyám könyvei asztalkájáról röppent rá a drapéria;

szomorú-szigorú Tomori, pózna-tulipánon;

kaján török, a turbánjáról lelógó fémlemezeket ugyanaz a szél csendíti meg, amelyik akkor zúghatott, huszonhatban;

az alig felserdült Lajos; ott áll a nemrég felfedezett hantok előtt a moyen age párás ködében, leomlott háta, oldala felől a fülke, áll a felhajló talapzaton, mártír és gyermekszent, templomba és kegyhelyre való: élt 20 évet...

Frissen ültetett fű zöldül. Brodarics árnya bólint.

★

Kő Pál valóban fáradt. Sok szobrász életműve nem több, mint tíz-tizenöt igazi szobor; itt önmagában van annyi.

...A janicsárok harcmódoráról beszél, József Attila, Ady, Vörösmarty ideillő sorairól, a feltárt tömegsírok iszonyú, a mára is átvetülő látványáról...

Szóba kerül egy százéves macska (az emlékhely avatásakor került elő egy lebontás alatt álló öreg ház falából. Kőmi-

ves Kelemen-i szokás: egy befalazott élet időtállóvá teszi az ember menedékét. A mumifikálódott állat — régi társa az embernek — egy Péterfy-kép vezérmotivumává válik, megrázóan és mélyen gyökeresve — s a Véletlent léptetve elő fontos komponenssé — az utóbbi fél év személyes valóságában.)

★

A falakon képek, a sarokban szobrok.

Egy igazi Lenin; nem atléta, hanem fizikai kicsinysége ellenére is (miért lenne itt ellentmondás?) a század egyik legnagyobb alakja; portrék, egy majdan megrendezendő „Kortársak — Nagy emberek” kiállítás első darabjai... És félig faragott, apró számszeríjak.

— Nem tudok megbarátkozni a gondolatlaltal, hogy közel egy esztendő munkájának eredménye olyan távolra került — magyarázza. — Hiányzik. Hiányzanak. Furcsa megfordítása a logikus folyamatnak, de most kezdem el csinálni néhány mohácsi szobrom „vázlatát”, kisplasztikai átíratát. Szeretném itthon látni őket, kiönteni bronzba. Persze ezek a darabok továbbgondolásai is mohácsi társaiknak, másféle térbe érkeznek, másféle anyagba fogalmazódnak.

Ha érzelmes akarnék lenni, ezt írnám: „Miközben a Keleti pályaudvar felé indultam, felnéztem a műteremablakra. A kiszüremelő fény láttán egy éjjel is folytatódó, időt (köznapit) nem ismerő munkára, e munka tiszteletére gondoltam.”

De az az igazság, hogy reggel Kő Boldizsár harcias (iskolába készült) rikkantására ébredtem. Az asztalon három borospohár, néhány tucatnyi kép Mohácsról, s apró számszeríjak, sirjelek: egy országos léptékű munka emberibb méretekre íródott át.

Hann Ferenc

Varga Imrének *Prométheusz* című szobrára figyelt fel először igazán a kritika. Azóta, 1965 óta, majdnem minden évben bemutat valami meglepő, újszerű alkotást.

A huszadik század modern művészetét kétféle alkotótípus határozza meg: az elsőnek talán legjellemzőbb képviselője *Chagall*, akinek forma- és szimbólumrendszere századunk elejétől napjainkig szinte állandó maradt. A másik típus reprezentánsaként *Picassó*t említhetnénk, aki modern *Próteusz*ként szinte évről évre változtatta stílusát, átalakította formai eszköztárát, irányzatokat teremtve, majd faképnél hagyva azokat, hogy paradox módon e változások állandósága révén válják korunk legjellemzőbb művészevé.

A két művésztypust más dimenziók között nálunk is megtaláljuk. Az utóbbihoz, a művészetét állandóan változtatóhoz és megújítóhoz tartozik Varga Imre. Fogékonyan reagál az új képzőművészeti irányzatokra, alkotásaiba gyorsan beolvasztja ezeket. Művészete lényegének meghatározó mozzanata abban rejlik, hogy a formai újításokat sikerült saját egyéni kifejezőmóddá lényegítenie.

Varga Imre az ötvenes években került a Budapesti Képzőművészeti Főiskolára. Tanulóévei alatt a klasszicizáló szobrászat hagyományos fogásait sajátította el. E korban a tiszta formai egyensúly kérdései az időszak esztétikai kánonjai szerint csupán a témának alárendelve jelentkezhetek. A „természeti látvánnyal” való egyértelmű azonosulás volt a cél és a követelmény.

Különböző anyagokkal — kövel, fával — próbálkozott, de a fémplasztika vonzotta leginkább. Korai klasszicizáló művei után egyre inkább kibontakoztak festői hatású fémplasztikája jellemzői. A témához és a látványhoz illő hagyományos anyagokkal való munka közben a korábban nálunk ilyen formában alig használt, furcsa, ellentmondó anyagokba öltöztetett, erős metaforisztikus jelentéssel bíró művek születtek (*Apokalipszis*, *Eröltetett menet*).

A *Hommage à Chagal* (1963) és a *Hommage à Manet* (1968) a francia kultúra nyilvánvaló hatásáról tanúskodnak. Varga Imre párizsi útjainak élményanyaga, az irodalmi és művészeti alkotások jelentős befolyást gyakoroltak művészetének hatvanas évek elején induló szakaszára.

A magyar kisplasztikában a hatvanas évek közepén már szürrealis, konstruktív informel sőt valamivel később pop-art hatások keveredtek. Művészeink felfedezték a harmincas-negyvenes évek elvontabb szobrászatát. Természetesen visszahatásként jelentkezett és máig tart a képzőművészetben, valamint más művészeti ágakban is a deheroizáló szemlélet. Varga szobrászatának fanyar lírája is az antihó-

sök felé fordul. Idézzük csak fel a fel-szabadult testű *Prométheuszt*, a *Hósi emlékmű* fej nélküli, falábú katonáját, vagy azt a tényt, hogy legsikerültebb köztéri művének egyikét, a *Professzor* figuráját ülő helyzetben mintázta meg. Varga Imre újra felfedezte és új összefüggésekben virtuozitással alkalmazta a rodini szobrászat fény-árnyék hatásokra építő alkotómódját. Az impresszionisztikus fényhatások a lágyan gyűrődő bronzon, a lekerekített formák a művész technikai virtuozitásának nyilvánvaló bizonyítékai.

Varga a nagyközönségnek és a szűkebb műértő publikumnak egyaránt kedvelt szobrásza. A méltató kritika ugyan megszlik: sokak modorosnak, eklektikusnak tartják, az ellentábor viszont napjaink egyik legnagyobb magyar szobrászáként tartja számon. Tény, hogy művészetét, kiállításait sohasem fogadja langyos, udvarias közöny. Könnyed, játékos alkotómódja magával ragadó, művészetének fanyar, groteszkbe hajló jellegével pedig sajátos kifejezőmódot teremtett szobrászatunkban. Alkotásaiban az újszecessziótól a pop-artig a formajegyek sokaságát ötvözi egybe. Művészetének jellemzőit *Szűbő Júlia* fogalmazta meg igen pontosan kis tanulmányában: „Az effajta művészi attitűd nem sóvárogja, nem építgeti a jövő művészetét, nem lendül romantikus érzelmekkel a végtelenbe, hanem csupán friss, figyelő és rendszerező értelemmel felméri a jelenkor művészetéről alkotott fogalmának terjedelmét és határait.”

A *Radnóti*-szobor műfaját tekintve emlékmű, mégis más mint emlékműszobrászatunk számos darabja. Ezen alkotásokból a kegyelet ellenére — nagyon kevés válik művészettörténeti értéké. Varga Imre kompozíciójának sikerült emlékműszobrászatunk sokhelyütt elköpöztetett szimbólumrendszerét megújítania. A mű közvetlenségével és természetességével kiemelkedik a hasonló alkotások sorából.

Salgótarján főterén sétálva, környezetébe komponálva vehetjük szemügyre az életnagyságú szobrot. Az 1969-ben készült mű a „Főtér” szélén, a Karancs Szálló felőli oldalon került felállításra. A kivitelezőket dicséri, hogy szervesen beilleszkedik a gondosan megtervezett „Főtér” összképébe. Nem ötlük első pillantásra a szemünkbe, de a szobor természete nem is kívánja a központi elhelyezést. A tér megihitt sarkot alakít ki a korlátnak támaszkodó bronzfigura körül. A néző és a műalkotás közvetlen kapcsolatának lehetősége így, a tudatos tervezés következtében szinte zavartalan. A mű keresetlenségét még tovább fokozza alacsony talapzata.

A szobor közelébe kerülve szinte terébe hatolunk, egy perc töredéke alatt hatása alá kerülünk. A gyors kontaktus az alkotás egysíkúságát is bizonyíthatná, de éppen az a nagy erénye, hogy tartalmi gazdagsága és mondanivalójának sokrétűsége ellenére is ilyen könnyen befogadható.

Vizsgáljuk meg figyelmesen a kompozíciót: a korlátnak támaszkodó bronzfigura kockaköveken áll. E kockakövek és a fakorlát mindennapi használati tárgy jellegéről később részletesebben is szólunk.

A bronzalak impresszionisztikus formái hatásosak. Ha a látvány felől indulunk el, úgy az alkotás a rövid időre megpihenő, elgondolkodó munkaszolgálatost jeleníti meg. Az arcon felismerhetjük az ifjúkori fényképek alapján bennünk élő vonásokat. A fejét lehajtó, kezét bő katonaköpenye zsebébe mélyesztő figura tömege szinte csak egy könnyed, hajlékony forma, melynek két végpontja a fej és az otromba bakancsok. Csak a szép, megközelíthetetlen-ségig önmagába zárkózott arc jelenik meg részletesebben megmintázva, a szobor többi része inkább jelzészzerű.

A mű formai jellemzőit tovább szemlélve, első pillantásunkat leköti az a tény, hogy a figura „valódi” kockaköveken áll. Ilyen összefüggésben a talpazat kockakáinak gyakorlati, használati funkciója, valamint a tárgy mindennapiságának banalitása a kompozíción belül új jelentést nyer, még jobban kiemelve a szobor mondanivalóját.

A mindennapi tárgyak képzőművészetbe való direkt beemelését a pop-art teljesítette ki. Varga Imre ügyesen, saját mondanivalójának aláhúzására használta a pop-art elemeket.

A kompozíció említett összetevőit, a kőtalpazatot és a fakorlátot vizsgálva ezek szinte kiterjesztik és nyitva is hagyják az alkotás terét, mintegy észrevétlen átmenetet biztosítva a mű mikrotere és a között a valóságos tér között, amelyben a néző mozog.

Ha csak a figurát vizsgáljuk, a bronz megmunkálásának virtuozitása, a festői szobrászat bámulatos anyagkezelése ragad magával. A figurának egyik lényeges jellemzője, hogy hagyományos, évszázadok folyamán kialakított szobrászi fogásra, a bronz fény-árnyék hatásának maradéktalan kiaknázására épül. Az anyag felületén meg-megvillanó fény sajátos karaktert biztosít a szobornak. A lehajtott fejre hulló fény kihangsúlyozza a magas homlokot, megcsillan a szemöldökcsonton, az orron, kiemeli a szemgödörök és a beesett arc humorú formáinak sötétjét, majd tovasiklik a vállon és ráhull a kabátzsebbe süllyesztett kezek dudoraira, megcsillan a bakanacson.

A felületek finom gyűrődései, az elmosott, lekerekített formák, és ezzel szemben a fagerendák, valamint a kövek rusztikus-sága izgató ellentétet hoz létre. Többé-kevésbé az egész kompozíció ilyen ellenpontozásra épül.

A formai jegyek együttese önmagában hordozza a mű mondanivalóját: Radnóti Miklós költőségének és mártíromságának eszméjét, a háborús évek emberének kiszolgáltatottságát, az eszmét és az embert. kifejezi mindazt, ami ott lüktet a poeta legmegrázóbb verseiben. **Lóska Lajos**